

MERITOCRAȚIE SAU COOPTARE?*

MONIQUE DE SAINT-MARTIN

Formarea elitelor în Franța

Franța se caracterizează prin stabilitatea formării elitelor și printr-o logică a reproducerii acestora foarte particulară în comparație cu alte țări. Aceasta ține pe de o parte de faptul că modul de formare a elitelor prezintă o stabilitate relativ mare în timp. Accesul la grupurile conducătoare este, dacă nu blocat, cel puțin destul de închis pentru aceia care au o altă formație decât aceea cerută categoriilor preparatoare la marile școli și apoi de marile școli.

Cu toate acestea, elitele și instituțiile care le formează sunt din ce în ce mai des criticate, în special de la sfârșitul lui 1995, și chiar acuzate. Se pare că elitele sunt, în Franța, mai puțin imuabile decât acum câțiva ani și că poziția membrilor grupurilor conducătoare nu mai este atât de sigură pe cât era înainte. Mondializarea economiei, constituirea progresivă a Uniunii Europene, privatizarea a numeroase mari întreprinderi, descentralizarea puterilor în avantajul regiunilor, multiplicarea comisiilor și comitetelor de experți, care dețin puteri din ce în ce mai importante, transformarea rolului și funcțiilor statului, apariția noilor modalități de acțiune colectivă nu sunt străine, fără nicio îndoială, reșezărilor recente.

Au tangență oare aceste reșezări cu modul de formare a elitelor? Poate fi vorba de o internaționalizare a modurilor de formare a elitelor, sau modelul francez tinde să își conserve specificitatea? Cum se efectuează, în Franța, selecția, recrutarea și consacrarea acestor elite? Care sunt modurile lor de legitimare?

Selecție și segregare a elitelor

În Franța, selecția elitelor se realizează foarte devreme și pentru întreaga viață, spre deosebire de Germania, de exemplu, unde, după analiza lui Hervé Joly, — președinții-directori generali și-au început în cele mai multe cazuri viața profesională de jos și au progresat în timp în cadrul întreprinderii¹. Socializarea și formarea membrilor viitoarelor elite se realizează pentru o bună parte dintre aceștia în cadrul familiilor. Familiile cele mai înstărite sau privilegiate se carac-

* După Revue Internationale d'Éducation-Sevres, N° 39 – Septembre 2005.

¹ Hervé Joly, *Patrons d'Allemagne— Sociologie d'une élite industrielle 1933–1989*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1996.

terizează printr-o obsesie a transiterii. Acestea administrează cu vigilență educația, alegerea școlilor și a filierelor de rezidență și de întâlnire, relațiile.

Formarea elitelor este în aceeași măsură dependentă de instituțiile educative (școli private sau publice, mari licee cu clase pregătitoare, mari școli etc.), care favorizează structurarea grupurilor, constituirea rețelelor, precum și învățarea modurilor de gestionare a relațiilor și a exercițiului autorității. În cadrul acestui sistem al formării se află marile școli care, fără îndoială, nu dețin monopolul formării elitelor, dar ocupă un loc foarte important în acest proces. Dualismul învățământului superior francez, divizarea între marile școli și universități, eclipsa universităților timp de aproape un secol, ceea ce permite tipului de formare bazat pe marile școli să se impună, constituie amprente puternice ale sistemului de învățământ superior francez ale căror efecte sunt departe de a se șterge. Sistemul școlar francez, așa cum bine a remarcat Durkheim, este organizat de la bază la vârf în funcție de formarea elitelor. Ponderea trecerii prin marile școli (Școala națională de administrație ENA, Școala politehnică, Școala normală superioară ENS, Înalte studii comerciale — HEC, Școala centrală etc.) în care numai o minoritate de studenți intră și care dau acces la poziții conducătoare, în special la poziții administrative, economice și politice, este decisivă în Franța.

Distanța este mare între, pe de o parte, cele mai înalte școli (ENA, ENS, Politehnică, HEC) care primesc o parte preponderentă de elevi proveniți din clasa dominantă și îi pregătesc pentru carierele cele mai prestigioase în înalta administrație, industrie, bănci, cercetare, și pe de altă parte universități, în special facultățile de litere și de științe, care numără o parte importantă a elevilor proveniți din clasele populare și mijlocii și pregătesc cel mai adesea pentru posturi de execuție, tehnicieni, cadre medii, profesori pentru învățământul secundar.

Accesul la instituțiile elitelor este, în Franța, aproape în întregime rezervat claselor sociale cu dare de mână. Selecția școlară a elitelor prin concursurile de admitere la marile școli „se confundă considerabil cu reproducerea lor socială”². Inegalitățile sociale ale școlarizării sunt foarte puternice pentru accesul la anumite filiere precum clasele pregătitoare la marile școli, apoi marile școli și într-o măsură mai mică pentru accesul la studiile de medicină, farmacie sau chiar economie. Mai puțin de 10% dintre studenți (135.000 în 1988, 203.000 în 1998) sunt înscriși într-o mare școală de ingineri, de comerț, o școală normală superioară sau școală veterinară sau urmează o pregătire în vederea admiterii³. Iar în clasele pregătitoare sau în marile școli, disponibilitățile sunt mari, conform originii sociale: 42% de bacalaureați al căror tată este cadru-șef de întreprindere sau membru al unei profesii libere, care intră în învățământul superior, se orientează către o clasă pregătitoare — contra numai 17% dintre copiii de funcționari și numai 15% dintre copiii de muncitori⁴. Copiii proveniți dintr-un mediu popular (tată țăran, lucrător, funcționar, artizan, comerciant) au de douăzeci și trei de ori mai puține șanse decât alții de a intra la una dintre cele patru mari școli studiate

² Alain Garrigou, *Les élites contre la République. Sciences Po et l'ENA*, Paris, La Découverte, 2001.

³ Ministère de l'Éducation nationale, de la recherche et de la technologie, *Note d'information* 99-43, nov. 1999.

⁴ Sylvie Lemaire, „L'entrée dans le supérieur”, Paris, INSEE, éd. 1999, p. 83.

de Michel Euriat și Claude Thélot⁵: Școala politehnică, Școala normală superioară, Școala națională de administrație, Școala de înalte studii comerciale. Atunci când inegalitatea accesului la universitate s-a redus considerabil între anii 1950 și 1990, inegalitatea accesului la marile școli de prestigiu a rămas stabilă, potrivit acestor doi cercetători, sau a scăzut lent și foarte puțin în aceeași perioadă de timp.

Există oare o relativă democratizare a diferitelor mari școli sau o închidere? Răspunsul, în cazul marilor școli, nu este simplu; căci el depinde de indicatorul statistic utilizat și de cercetarea sau de datele pe care se bazează cercetătorii. Christian Baudelot subliniază că ENS sau Școala politehnică au cunoscut modificări importante în privința recrutării în anii 1914–1990, în particular, o creștere a numărului copiilor unui segment de intelectuali și diplomați de rang superior, dar aceste schimbări nu s-au tradus printr-o „democratizare” a recrutării⁶. ENS și Școala politehnică „au menținut, de-a lungul secolelor și al transformării de-a lungul ansamblului de reforme care au afectat țara, o remarcabilă stabilitate în logica socială a recrutării”.

Inegalitățile sociale ale reușitei școlare se observă la toate nivelurile sistemului de învățământ. Trebuie pusă atunci întrebarea dacă inegalitățile observate în marile școli sunt mai mult sau mai puțin puternice decât acelea pe care le cunoaște restul învățământului superior, și în special al treilea ciclu universitar care constituie echivalentul universitar al marilor școli. În special la această întrebare și-au propus să răspundă Valérie Albony și Thomas Wanecz pornind de la o analiză asupra originii sociale a elevilor de sex masculin care au avut acces la marile școli între anii 1940 și 1980. Ei subliniază că democratizarea relativă a accesului la marile școli s-a întrerupt în anii 1980, chiar atunci când aceea a celui de-al treilea ciclu universitar a continuat⁷. Într-un context de recrutări mai dificile, de selecție sporită și de încetinire economică, copiii cadrelor și profesorilor au privilegiat mai mult decât înainte marile școli care rămân astfel, de fapt, foarte puțin accesibile copiilor proveniți din medii mai modeste.

Frontierele sau barierele sociale îi separă pe aceia care sunt în marile școli de aceia care sunt excluși. Ultimul primit într-o mare școală este, printr-un concurs de împrejurări, prin arbitrarul unei frontiere sociale, separat pe viață de primul refuzat, care poate fi marcat întreaga sa viață de acest eșec și în relațiile sale. „Concursul este o manieră de a impune o formă de *numerus clausus*, un act de închidere care instaurează între ultimul ales și primul exclus discontinuitatea unei *frontiere sociale*”⁸. Între diferitele mari școli — științifice, administrative, de gestiune — și între elevii de la diferite școli, mai mult sau mai puțin mari, mai mult sau mai puțin apropiate de polul intelectual sau de polul economic, se insti-

⁵ Michel Euriat, Claude Thélot, *Le recrutement social de l'élite scolaire en France*, „Revue française de sociologie”, XXXVI, 1995, 3, 403–438.

⁶ Christian Baudelot, „Le recrutement des élites scolaires en France”, în: Donald Broady, Natalia Chmatko et Monique de Saint-Martin éd., *Formation des élites et culture transnationale*, Colloque de Moscova 27–29 avril 1996, Paris, EHESS–CSEC, Uppsola, SEC, ILU, 1997.

⁷ Valérie Albouy et Thomas Wanecq, „Les inégalités sociales d'accès aux grandes écoles”, *Économie et statistique*, 361, 2003, p. 27–47.

⁸ Pierre Bourdieu, *La noblesse d'état. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris, Minuit, 1989, p. 141.

tuie de asemenea frontiere sociale care vor exercita efecte asupra întregii vieți, cum a arătat-o cercetarea realizată de Pierre Bourdieu și un grup de cercetători la sfârșitul anilor 1960 și la începutul anilor 1970. Sistemul de învățământ superior produce și consacră identități și grupuri sociale concurente complementare (rămân toată viața un absolvent de Politehnică sau de HEC sau de ENA)⁹.

Conform așteptărilor lor, marile școli întâresc adesea, printr-o acțiune de consacrare, dispozițiile elevilor formați de a ocupa pozițiile dominante în societate. Consacrarea simbolică exercită efecte reale. Practicile distinctive pe care această consacrare le impune, obținând elevi admiși în aceste școli de imense investiții școlare, afective, economice, întâresc fără încetare diferențele între elevii de la diferite școli, dar și între elevii de la aceeași școală. Sistemul nu funcționează totuși după o mecanică perfectă. Există de fapt „deviați” și „rătăciți” în marile școli, aceia care nu se găsesc în marea școală în care îi așteaptă sociologul, ci în alta, de exemplu fiii de profesori sau de institutori „rătăciți” la Școala de înalte studii comerciale sau fiii de bancheri și de patroni din industrie și din comerț „deviați” la Școala normală superioară. Ei adoptă comportamente și practici neconforme cu practicile în vigoare în școala lor sau în grupul lor de origine.

Sistemul școlilor, mari și mai puțin mari, este fără îndoială mai complex și mai diversificat decât ne permite să presupunem interpretarea și analiza cercetărilor din anii 1970. Frontierele nu sunt întotdeauna atât de tranșante și există de asemenea punți de trecere. Segregarea școlară și socială asigurate prin acest sistem nu este câtuși de puțin dintre cele mai puternice și dintre cele mai eficace.

Ponderea originilor și a relațiilor

Modelul francez al marilor școli, bazat pe concurs de admitere, se vrea meritocratic. Cu toate acestea, legitimarea școlară, titlul de „mare școală” nu exclude, după cum am văzut, originea socială a elevilor. În plus, diferitele cercetări efectuate de istorici, ca și de sociologi, asupra elitelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX¹⁰ pun în evidență faptul că în Franța, această origine socială elevată, și cu atât mai mult vechimea apartenenței la burghezie, facilitează într-un mod considerabil accesul la grupurile conducătoare și la reușita profesională¹¹.

Președinții-directori generali ai marilor întreprinderi, înalții funcționari și, într-o mai mică măsură, oamenii politici acumulează adesea diferitele tipuri de resurse sociale, economice, culturale, simbolice sau diferite tipuri de capitaluri. Printre elitele politice în sens larg, diferența este atât de mare între membrii cabinetelor ministeriale care sunt în cea mai mare parte trecuți prin marile școli,

⁹ Pierre Bourdieu, Monique de Saint-Martin, *Agrégation et ségrégation. Le champ des grandes écoles et le champ du pouvoir*, „Actes de la recherche en sciences sociales”, 69, septembre, 1987, p. 2–50.

¹⁰ Christophe Charle, *Les élites de la République 1880–1900*, Paris, Fayard, 1987.

¹¹ Asupra procesului selecției PDG în marile întreprinderi, cf. Pierre Bourdieu, Monique de Saint-Martin, *Le patronat*, „Actes de la recherche en sciences sociales”, 20–21, 1978 pentru PDG ai anilor 1952–1972, iar pentru perioada mai recentă, Michel Bauer și Bénédicte Martin-Mouro, *Radiographie des grands patrons français. Les conditions d'accès au pouvoir*, Paris, Editions l'Harmattan, 1997.

sunt adesea membri ai marilor corporații și reunesc diferite tipuri de resurse, și deputați a căror recrutare și formare e mai diversificată¹². Intrarea în unul dintre marile corpuri ale Statului (inspecția finanțelor, Consiliul de Stat, Curtea de conturi, Corpul Minelor și al Podurilor) este asigurată, în această privință, de ascendența rezultatelor pe durata anilor de studiu în foarte marile școli precum ENA și Școala politehnică, unde trebuie să fii clasat printre primii pentru a pretinde să intri într-un mare corp.

Puternice sunt interpenetrarea și suprapunerea conducătorilor. Adesea recrutați din aceleași mari școli, trecuți prin marile corpuri, ei își au reședința în „frumoasele” cartiere¹³ și se regăsesc adesea unii pe alții în viața publică precum și în viața privată și mai ales ocupă în același timp poziții dominante în diferite sectoare (economic, politic, administrativ, cultural). Cazul cel mai exemplar rămâne acela al inspectorilor de finanțe care, după ce ies din ENA, ocupă pentru un timp destul de scurt funcțiile lor de inspectori, înainte de a intra pe post de consilieri într-un cabinet ministerial și de „a-și lua tălpășița” repede într-o mare întreprindere privată sau într-o bancă unde acced rapid la cele mai înalte poziții.

Nu întotdeauna conținuturile învățării și formele pedagogice adoptate sunt acelea care dețin cea mai mare importanță în formarea elevilor marilor școli¹⁴. Activitățile asociative ale elevilor (cluburi, întreprinderi de juniori, asociații sportive, culturale etc.), activități libere și tradiționale necontrolate de școli, constituie de fapt una dintre inovațiile pedagogice contribuind la formarea profesională a viitorilor conducători. Abundența asociațiilor începând cu anii 1980 nu este de altfel fără legături cu depolitizarea și ar putea fi o consecință indirectă a slăbirii sindicatelor elevilor în marile școli. Elevii proveniți (ieșiți) din mediile privilegiate care au exercitat funcții de responsabilitate în asociațiile școlii lor, sau în biroul elevilor sau în întreprinderile juniorilor, în mod special dezvoltat în școlile de gestiune, care s-au exersat astfel în organizarea serbărilor și evenimentelor, în mobilizarea rețelelor, sunt mult mai bine pregătiți pentru a deveni manageri, căutați chiar de întreprinderi, decât elevii din aceleași școli, proveniți din clasele populare, care au luat parte mai puțin activ cel mai adesea la aceste asociații¹⁵.

Mai ales, în multiple maniere elevii marilor școli se învață astfel încât să fie cooptați, iar selecția școlară, apoi profesională este adesea mai puțin meritocratică decât ne permite să gândim discursul oficial.

Continuitate sau evoluție?

Numeroase instituții de învățământ superior și numeroase filiere au fost create în Franța, mai ales începând cu anii 1960: institute universitare de tehnologie

¹² Michel Offerlé (dir.), *La profession politique, XIXe-XXe siècles*, Paris, Berlin, 1999.

¹³ Michel Pinçon, Monique Pinçon Charlot, *Dans les beaux quartiers*, Paris, Seuil, 1989, 255 p.

¹⁴ Formarea dobândită în marile școli se vrea cel mai adesea generalistă, iar în momentul concursului ponderea culturii generale este foarte importantă. În clasele pregătitoare, esențialul a ceea ce este transmis se situează nu în conținutul aparent (programe, cursuri), ci în organizarea aceleiași acțiuni pedagogice.

¹⁵ Gilles Laquech, *L'exception française. Le modèle des grandes écoles à l'épreuve de la mondialisation*, Revues Presses Universitaires de Rennes, 1999 (Collection „Le sens social”).

logie, institute universitare profesionalizate, institute naționale de științe aplicate, masterate de științe și gestiune, diplome de studii superioare specializate (DESS), diplome de cercetare tehnologică (DRT), masterate în universități etc. Astfel că de atunci se poate observa dacă nu o explozie, cel puțin o atomizare a universității și a unei bune părți dintre instituțiile de învățământ superior. Reproducerea opoziției între politehnicieni și tehnicieni, sau între o cale regală destinată elitelor viitoare și o cale sau căi subalterne destinate mai curând viitorilor intermediari sau tehnicieni și funcționari medii, nu este una simplă, care vine de la sine.

Însuși sistemul marilor școli cunoaște câteva transformări. Astfel, ENA, creată la Eliberare pentru a forma înalți funcționari, „servitorii statului”, a fost adesea deturnată de la scopurile sale. Michel Bauer și Bénédict Bertin-Mouroit au putut pune problema cunoașterii faptului dacă ENA a devenit o „business school” (școală de afaceri, afacere școlară). De fapt această școală pregătește tot mai mult elevii pentru a trece în sectorul privat, după câțiva ani în administrație sau în politică¹⁶.

Spre deosebire de *business school* în sens propriu, intrarea în întreprindere nu se face pentru foștii ENA decât târziu (la 39 de ani pentru perioada 1960–1990), iar funcționarii ajung în general la un nivel ierarhic înalt în întreprinderile private (fără a-și fi trecut mai înainte probele în întreprindere)¹⁷. Cu toate acestea, ENA și foștii elevi ai acestei școli care au făcut tentativa de a-și impune dominația asupra ansamblului marilor școli, în special în detrimentul ENS și al Școlii politehnice, își văd acum dominația repusă în joc, și nu de prea mult timp că atracția exercitată de ENAS asupra tinerilor este mai puțin importantă, în timp ce Școala politehnică a ajuns să opereze mutațiile necesare pentru a-și conserva o poziție dominantă.

Altă transformare: intrarea femeilor în marile școli (în 1972 la Școala de mine din Paris), unde ele sunt încă minoritare (15% din promoția din 2002 a Școlii politehnice, 21,2% la Mine în Paris), urmată de ceea ce Catherine Marry a numit-o „revoluție respectuoasă”¹⁸, ar putea avea pe termen mediu efecte asupra sistemului de formare, în special în școlile de gestiune și agronomie. Totuși, aceasta n-a avut pentru moment repercusiuni importante la nivelul repartiției puterilor politice și economice mai ales. Aici se combină autoeliminarea, selecția, excluderea, dominația masculină și cvasimonopolul masculin al sferelor sociale celor mai valorizate. Excluderea femeilor este în mod particular vizibilă în Franța în înalta administrație, în marile întreprinderi sau în posturile puterii politice; elitele economice, administrative și politice contează pe o parte preponderent masculină.

În lumea școlilor „mici”, „mijlocii” sau mari — școli de comerț, școli de gestiune, școli de administrarea întreprinderilor, școli de management, *business schools*

¹⁶ Michel Bauer, Bénédict Bertin-Mouroit, *Radiographie des grands patrons français. Les conditions d'accès au pouvoir*, Paris, Ed. L'Harmattan, 1997, 156 p. Cette question est aussi débattue dans l'ouvrage d'Alain Garigou, *Les élites contre la République. Sciences Po et l'ENA*, op. cit.

¹⁷ Michel Bauer, B. Bertin-Mouroit, „La tyrannie du diplôme initial et la circulation des élites: la stabilité du modèle français”, în: E. Suleiman, H. Mendros, *Le recrutement des élites en Europe*, Paris, La découverte, 1995, p. 48–63.

¹⁸ Catherine Marry, *Les femmes ingénieurs. Une révolution respectueuse*, Paris, Berlin, 2004.

și alte instituții de formare a gestiunii: institute de administrare a întreprinderilor, universitatea Paris–Dauphine — se observă mutațiile cele mai importante. În Franța, numărul instituțiilor publice formând gestiunea, fără a lua în calcul clasele pregătitoare, a cunoscut o dezvoltare foarte importantă începând cu anii 1950, s-a accelerat în anii 1980, rămânând apoi stabil. Printre școlile de comerț, ultima născută este Școala superioară de comerț de la Troyes fondată în 1992. Ansamblul instituțiilor și programelor de formare în gestiune formează un univers compozit și eterogen. Diversitatea statutelor este mare, iar instituțiile de legătură sunt multiple (camera de comerț și industrii, Ministerul educației naționale, fundații etc.).

Acest univers relativ indistinct cunoaște transformări continue; școli sau formațiuni se închid, altele sunt deschise, sunt operate regroupări sau fuziuni. După o perioadă de puternică expansiune în anii 1980, numeroase instituții au fost modificate, inegal ce-i drept, în anii 1990 printr-o criză conjuncturală și structurală cu o considerabilă diminuare a numărului candidaților, o criză de recrutare, s-a vorbit chiar de o prăbușire în 1996 — care a antrenat decasări și reclasări. Concurența între diverse formațiuni tinde să crească. După diminuarea din anii 1990, anii 2000 au cunoscut o nouă și lejeră creștere a intrărilor și este mai ales cazul regroupărilor de școli sub diferite forme (federație, fuziune, punere în rețea).

Astfel, mutațiile de ordin diferit sunt observabile în formarea elitelor și în marile școli. Se impune să recunoaștem că, pentru moment, aceste schimbări se operează mai curând la marginea sistemului marilor școli și că schimbările cele mai importante, de exemplu o fuziune progresivă a universităților și a marilor școli este la ordinea zilei de puțin timp. S-ar putea ca schimbările cele mai semnificative să fie legate de internaționalizarea care intersectează formările.

Internaționalizarea formării elitelor

Elitele, și în special fracțiunile cele mai cultivate, au acordat întotdeauna importanță învățării limbilor, șederii și călătoriilor în țări străine și le dau o educație cosmopolită copiilor lor. Nu mai este decât un pas până când noile forme de socializare a elitelor conducătoare să facă din ce în ce mai mult loc culturii internaționale, studiilor limbilor străine, stagiilor și stabilirii pentru o vreme în străinătate, sub diverse forme, călătoriilor și diverselor forme de schimbări care suscită importante investiții din partea elevilor și studenților, a familiilor lor și a unităților de învățământ.

Trecerea prin marile școli, apoi prin marile corpuri nu mai este adesea suficientă pentru a asigura legitimarea unei poziții dominante, chiar și pentru un tânăr provenit din vechea burghezie. Este din ce în ce mai frecvent și necesar ca ea să fie completată prin studii și stagii în străinătate, în particular în SUA. „Dominația trece de acum înainte prin stăpânirea spațiului economic și financiar european și internațional“, subliniază Anne-Catherine Wagner, care analizează transformările burgheziei, vechi și noi, în fața mondializării¹⁹.

¹⁹ Anne-Catherine Wagner, *La bourgeoisie face à la mondialisation*, „Mouvements“, 26, mars-avril 2003, p. 33–39.

Frecventarea instituțiilor străine pentru perioade mai mult sau mai puțin lungi, fie în țara natală, fie, mai adesea, în străinătate, în Statele Unite în special, constituie o practică aflată în plină expansiune. Dezvoltarea pieței internaționale, schimburile internaționale nu sunt, cu certitudine, o noutate, dar amploarea lor este totuși nouă. Insistența asupra legăturilor internaționale este deosebit de puternică la Institutul de Studii Politice (*Science Po*), care a instituit (de mai puțin de un an) stagiul în străinătate, dezvoltarea schimburilor studenților și primirea tot mai multor studenți străini. Dubla diplomă și acordurile de parteneriat sunt forma de internaționalizare cea mai frecventă a marilor școli care consacră acestui aspect, fără încetare, eforturi și mijloace copleșitoare. Efectele acestei internaționalizări a formării pot fi de asemenea importante pentru politicile naționale și pentru sistemul de învățământ superior (de evaluare a potențialului științific național, reacții de apărare a instituțiilor care încorporează în modul cel mai direct valorile naționale, de exemplu, în Franța, Școala politehnică).

Învățământul gestiunii este fără nicio îndoială sectorul sistemului educativ francez în care efectele mondializării și internaționalizării sunt cele mai vizibile și fără îndoială cele mai marcate. Internaționalul este în fapt un produs care cunoaște un mare succes în Franța și constituie uneori o simplă fațadă în anumite școli de gestiune care sunt din ce în ce mai numeroase în cercetarea și revendicarea unei recunoașteri internaționale. De notat: școlile de al doilea rang au fost adesea printre primele care și-au dat eticheta de „internaționale“.

Dacă există o tendință marcată spre omogenizarea și internaționalizarea formării și a instituțiilor de gestiune, dezvoltarea sectorului privat al învățământului superior, succesul mai mult sau mai puțin recent și masiv al școlilor de gestiune și de administrarea întreprinderilor întrerupt de crize în numeroase școli, nu acordă credibilitate totuși unei omogenități a situațiilor și formării, sau instituțiilor, adică acelora care par aproape identice în diferite țări.

Diferitele școli (HEC, ESSEC, ESCP, INSEAD, EAP, *European Business School* etc.) reinterpretează diferit, potrivit propriei lor istorii și de asemenea potrivit conjuncturii, modelele internaționale, americane în cea mai mare parte, europene uneori. INSEAD constituie fără îndoială exemplul sau modelul de *business school* care a fost cel mai bine integrat.

Este de asemenea posibil ca sistemul marilor școli să fie, dacă nu repus în chestiune, cel puțin busculat nu numai de contestatarii atât de rari la început, cât mai ales de procesul de internaționalizare intersectând instituțiile învățământului superior și formarea elitelor, ca și de dependența din ce în ce mai crescută a școlilor în raport cu piața. Aceste procese pot fi la originea recompunerii, a noilor diviziuni și a noilor principii de ierarhizare socială. Pentru moment nimic nu ne îndreptățește să ne gândim că aceste transformări favorizează o lărgire a recrutării sau o formare mai independentă a modurilor de cooptare care caracterizează atât de puternic în Franța procesul de selecție și de formare a elitelor. Nu mai mult decât creșterea capacităților marilor școli de a pune în operă idealul meritocratic.

Traducere de Lorena Păvălan Stuparu